

КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО

УДК 342.517

Головатенко В.І.

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ І СУДОВОЇ ВЛАДИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В системі розподілу влад Президент України взаємодіє не тільки з законодавчою та виконавчою, але і з судовою гілкою влади. Ця взаємодія досить специфічна, оскільки функцію здійснення правосуддя держава покладає виключно на суди, а тому глава держави не може в будь-якій формі втручатися в діяльність органів судової влади. Прямим свідченням такого твердження є припис ч. 1 ст. 124 Конституції України, у відповідності з яким “правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються”.

На відміну від законодавчої і виконавчої гілок державної влади, статус і зміст яких визначаються шляхом досить детального закріплення в конституційних текстах їх структури і компетенції, статус судової влади розкривається, в першу чергу, шляхом формулювання принципів її здійснення, і лише незначна частина конституцій містить опис структури або компетенції судових закладів.¹

Не є виключенням із загального правила і Конституція України, яка досить детально фіксує принципи правосуддя та основні засади судочинства (ст. 124, 126, 127, 129), проте не дає повного визначення судової системи і зазначає лише, що найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд, та що система загальних судів будується за принципами територіальності і спеціалізації (ст. 125). Такий лаконізм Конституції певною мірою компенсується наявністю Закону України “Про судоустрій України” від 7 лютого 2002 року з подальшими змінами і доповненнями.

Повноваження Президента України, співвіднесені з реалізацією судової влади, стосуються насамперед його участі у формуванні її органів. Шляхом призначень посадових осіб судових інстанцій Президент може здійснювати певний вплив на організацію судової влади. При цьому слід зауважити, що явище судової влади не варто ототожнювати з правосуддям. Воно є ширшим за змістом і більш загальним за природою. Поняття судової влади треба визначати у двох аспектах: по-перше, воно засвідчує наявність структури органів, котрі здійснюють цю владу; по-друге,

¹ Сравнительное конституционное право. / Отв. ред. В.Е. Чиркин. – М., 1996. – С. 653.

**ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ І СУДОВОЇ ВЛАДИ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

відображає природу їх компетенції і функцій. У порівнянні з поняттям правосуддя, це поняття є статичним через те, що воно не пов'язане безпосередньо з діяльністю відповідних органів.¹ Тому вплив Президента на функціонування судової влади має лише організаційний характер і ніяким чином не може впливати на зміст рішень судових органів.

Відповідно до п. 23 ст. 106 Конституції Президент України "утворює суди у визначеному законом порядку". Ця норма Основного Закону носить відбиток певної специфіки, притаманної пострадянському конституціоналізмові, оскільки повноваження створення судів у зарубіжній конституційній практиці не відносяться до компетенції глави держави. За загальним правилом, суди створюються в силу норм конституції, а не за рішенням якого-небудь органу державної влади. Доречним тут буде згадати про норму п. 14 ст. 92 Конституції України, згідно з якою судоустрій, судочинство і статус суддів визначаються виключно законами України. Разом з тим Президент може активно впливати на зміст останніх, застосовуючи своє право вето, передбачене п. 30 ст. 106 Конституції України.

Реалізуючи своє право на утворення судів, Президент України видав, зокрема, такі нормативні акти: Указ "Про Мережу та кількісний склад суддів апеляційних судів" та "Про Мережу та кількісний склад суддів місцевих судів" від 20 серпня 2001 р., Указ "Про утворення військових апеляційних та військових місцевих судів і затвердження їх мережі" від 30 серпня 2001 р., Указ "Про утворення апеляційних господарських судів та затвердження мережі господарських судів України" від 11 липня 2001 р., Указ "Про Апеляційний суд України, Касаційний суд України та Вищий адміністративний суд України" від 1 жовтня 2002 р. (зі змінами, внесеними Указом Президента від 5 січня 2004 р.)

У відповідності з п. 22 ст. 106 та ст. 148 Конституції України, Президент призначає шість суддів Конституційного Суду строком на 9 років. При цьому глава Української держави повинен провести консультації з Прем'єр-міністром України та Міністром юстиції України щодо кандидатур на посади суддів єдиного органу конституційної юрисдикції. Указ Президента України про призначення особи на посаду судді Конституційного Суду України повинен бути скріплений підписами глави уряду та міністра юстиції (ч. 4 ст. 106 Конституції України). Якщо ж повноваження судді Конституційного Суду України, який призначався Президентом України, припиняються, Президент у місячний строк повинен призначити іншу особу на цю посаду (ст. 6 Закону "Про Конституційний Суд України"). Водночас, практика нормотворчої діяльності Президента засвідчила, що глава держави вправі не тільки призначити суддю Конституційного Суду, а й відмінити указ

¹ Шаповал В. Проблеми розвитку конституційної юрисдикції в Україні // Вісник Конституційного Суду України. – 1998. – № 2. – С. 45-46.

попереднього Президента про таке призначення (Указ Президента України від 28 січня 2005 р. № 115/2005).

Особливістю порядку формування Конституційного Суду України є призначення до його складу суддів також Верховною Радою і з'їздом суддів України на той же термін і в тій же кількості. Таке формування суддівського корпусу єдиного органу конституційної юрисдикції на паритетних засадах між різними органами держави дає змогу Президенту України як гаранту додержання Конституції України брати активну участь у визначенні персонального складу Конституційного Суду України, завданням якого є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України (ст. 2 Закону України "Про Конституційний Суд України").

Відповідно до ч. 1 ст. 128 Конституції та ст. 29 Закону України "Про Вищу раду юстиції" від 15 січня 1998 року перше призначення на посаду професійного судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради юстиції. Вона може стати, поряд з главою держави, гарантом незалежності суддів на той випадок, якщо в системі виконавчої або законодавчої гілки державної влади буде виявлено незадоволення безкомпромісністю судді під час відправлення правосуддя. Звільнення судді з посади органом, що його обрав або призначив, у випадках, зазначених у ст. 126 Конституції, можливе лише за поданням Вищої ради юстиції (ст. 3 і зазначеного Закону).

Діяльність Вищої ради юстиції покликана, з одного боку, не допустити проявів корпоративності у формуванні суддівського корпусу, а з іншого - забезпечити гарантію незалежності суддів при здійсненні правосуддя від можливого тиску з боку представників виконавчої і законодавчої гілок державної влади шляхом використання процесу призначення суддів. Тому склад Вищої ради юстиції формується таким чином, щоб жодна з гілок державної влади не мала вирішального голосу під час прийняття рішення щодо кандидата на посаду судді чи притягнення його до відповідальності.¹ Зокрема, Президент України призначає трьох членів Вищої ради юстиції. Таку ж кількість її членів призначають Верховна Рада, з'їзд суддів України, з'їзд адвокатів України, з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ.

Разом з тим, більш глибоке дослідження норм ч. 2 і ч. 3 ст. 131 Конституції України дає підстави говорити про те, що рівномірна пропорційність призначення членів Вищої ради юстиції, та, відповідно, такий же вплив на неї, є лише удаваними. Адже, до складу Вищої ради юстиції за посадою входять Міністр юстиції та Генеральний прокурор України. Перший з них, будучи членом уряду, знаходиться у неформальній залежності від Президента, якщо взяти до уваги порядок формування Кабінету Міністрів та стан його відповідальності перед главою держави (ст. 113, 114 Конституції). А Генерального прокурора України також не можна вважати таким,

¹ Коментар до Конституції України. – К., 1998. - С. 305-306.

*ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ І СУДОВОЇ ВЛАДИ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ*

що позбавлений впливу Президента, оскільки останній призначає за згодою Верховної Ради Генерального прокурора та звільняє його з посади (п. 11 ст. 106, ст. 122 Конституції). І, нарешті, вагомим аргументом на користь думки про перевагу положення Президента у взаємовідносинах з Вищою радою юстиції є те, що всеукраїнська конференція працівників прокуратури призначає двох членів до її складу. Отже, інтереси Президента України представлені у Вищій раді юстиції як мінімум сімома голосами (повний її склад - 20 членів).

Водночас, певною мірою можна говорити і про зворотній вплив органів судової влади на правовий статус Президента України. Так, ч. 2 ст. 151 Конституції України передбачає, що за зверненням Верховної Ради України Конституційний Суд України дає висновки щодо процесуальних питань, пов'язаних з додержанням конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з посади в порядку імпічменту. А в ч. 6 ст. 111 Конституції України та п. 3 ч.2 ст. 47 Закону України "Про судоустрій" зазначено, що Верховний Суд України дає висновок щодо наявності чи відсутності в діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину. Верховний Суд України наділений також повноваженням надавати за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я (ст. 110 Конституції України).

У постсоціалістичних країнах право президентів призначати суддів чи брати участь у відповідній процедурі є найважливішим інструментом впливу на діяльність судових органів. Перш за все зазначимо, що глави майже всіх зазначених держав володіють повноваженням на призначення вищих посадових осіб судової системи.

В Болгарії, Польщі та Вірменії президенти самостійно призначають глав вищих судових інстанцій, а в Туркменистані та Білорусі вони реалізують це повноваження після отримання згоди відповідно парламенту чи його верхньої палати.

Проте в більшості зазначених країн існує принципово інша схема заповнення вищих судових вакансій, згідно з якою голови та члени верховних судів призначаються парламентом за пропозицією президента (Естонія, Литва, Грузія, Узбекистан). В Росії та Казахстані таке подання направляється президентом до верхньої палати парламенту, в Киргизії - до нижньої. В Угорщині голова верховного суду обирається Національною Асамблеєю за пропозицією президента, а заступники голови призначаються президентом за пропозицією голови верховного суду (ст. 48 Конституції).

Призначення суддів всіх інших ланок судової системи здійснюються президентами за пропозицією верховного суду (Естонія), міністра юстиції (Казахстан, Таджикистан) або спеціального органу, назва якого варіюється в різних країнах (вища рада магістратури в Молдові та Румунії, вища судова рада в Казахстані). А Основний закон Литви взагалі не визначає назву цього органу, вказуючи при цьому, що пропозиції щодо призначення, підвищення, переведення

або звільнення з посади суддів подаються президентові республіки передбаченою законом спеціальною інституцією суддів (ст. 112).

В багатьох постсоціалістичних країнах праву призначення на судові посади відповідає повноваження президента звільняти суддів (Узбекистан, Вірменія, Киргизія, Таджикистан). Президент Білорусі уповноважений звільняти з посади голову та суддів Верховного і Вищого господарського судів з підстав, передбачених законом, з повідомленням про це верхній палаті парламенту (ст. 84 Конституції). В Киргизії судді Верховного та Вищого Арбітражного судів можуть бути звільнені з посади за поданням президента більшістю не менше 2/3 голосів від загальної кількості депутатів нижньої палати парламенту (ч. 3 ст. 81 Конституції).

У разі здійснення суддями злочинів Президент Азербайджану на підставі висновку Верховного суду виступає в парламенті з ініціативою відсторонення їх від посади (ст. 159 Конституції). Відповідним повноваженням наділений і Президент Литви. А Основний закон Казахстану робить застереження про те, що суддя не може бути заарештований, підданий приводу, заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, притягнений до кримінальної відповідальності без згоди Президента республіки, яка ґрунтується на висновку Вищої Судової Ради, крім випадків затримання на місці злочину чи здійснення тяжких злочинів (ч. 2 ст. 79).

В деяких інших країнах Центральної і Східної Європи, а також тих, що утворилися на теренах колишнього СРСР, президенти здійснюють вагомий вплив на процедуру формування органів конституційної юстиції. В Росії, Узбекистані, Азербайджані, Киргизії і Таджикистані президенти подають до парламентів кандидатури на посади всіх членів конституційних судів; глава Литовської держави висуває на розгляд Сейму кандидатури тільки трьох з дев'яти суддів Конституційного суду. Президент Словаччини призначає суддів конституційного суду з-поміж 20 кандидатів, схвалених парламентом. В Чехії відповідне призначення здійснюється Президентом за згодою верхньої палати парламенту на необмежений строк. В останніх двох республіках суддя конституційного суду приступає до виконання своїх обов'язків тільки після складення присяги перед президентом.

В Болгарії, Молдові та Грузії глави держав замішують третину посад в конституційному суді, в Румунії та Білорусі - половину кількісного складу. Цікавим моментом державно-правового досвіду останньої з них є те, що Президент має необмежене право на звільнення з посад голови та членів конституційного суду (ст. 84 Основного закону). А Конституція Вірменії закріплює положення, відповідно до якого 4-х з 9-ти членів конституційного суду призначає президент, решту - парламент (ст. 99). В Казахстані довічними членами Конституційної Ради стають по праву экс-президенти республіки (ст. 71 Конституції).

Конституція України формально не закріпила за Президентом статус гаранта незалежності судової влади, як це встановлює, скажімо, ст. 64 Конституції Франції. Відповідне формулювання цього Основного Закону означає, що глава Французької

**ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ І СУДОВОЇ ВЛАДИ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

держави зобов'язаний не тільки неухильно виконувати всі судові приписи, але й особисто гарантувати їх незалежність від інших органів державної влади, включаючи президентську владу.¹ Проте деякі французькі автори погоджуються з тим, що термін “гарант незалежності судової влади” юридично не зовсім ясний і має скоріше моральне значення.²

Незважаючи на формальну відсутність дефініції Президента як гаранта незалежності судової влади в Конституції України, про таку його роль все ж можна говорити, проаналізувавши зміст деяких норм Основного Закону. “Незалежність і недоторканість суддів гарантуються Конституцією і законами України”, – проголошено в ч. 1 ст. 126. Цей непорушний принцип правосуддя гарантується також Законом “Про статус суддів” від 15 грудня 1992 року з наступними змінами та доповненнями (ст. 3 та глава III Закону), окремими статтями Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та іншими нормативно-правовими актами. В той же час, виходячи з формули ст. 102 Основного Закону, яка визначає Президента в якості гаранта додержання Конституції та законів України, можна зробити висновок про те, що Президент є гарантом незалежності і недоторканості суддів.

До того ж, Президент як гарант додержання Конституції повинен забезпечувати втілення в життя норми ч. 2 ст. 126 Основного Закону, яка прямо забороняє вплив на суддів у будь-який спосіб. Це положення конкретизує п. 1 ст. 12 Закону “Про статус суддів”, відповідно до якої будь-яке не передбачене законом втручання в діяльність судді по здійсненню правосуддя забороняється і тягне за собою відповідальність згідно з законом.

Визначаючи Президента в якості гаранта незалежності судової влади важливим буде звернутися до припису ч. 5 ст. 124 Конституції України, згідно з яким судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України. Водночас, Президент як глава держави наділений повноваженням виступати від імені України як всередині країни, так і у міжнародних відносинах. Тому рішення, ухвалені судами іменем України, отримують одну з найважливіших гарантій їх виконання саме у факті існування посади Президента як втілення (уособлення) держави і державної влади в цілому, однією з гілок якої є судова гілка влади.

Загалом слід зазначити, що в конституційній теорії та практиці потрібно виважено відноситися до формулювань глави держави як гаранта судової влади, про що свідчить досвід зарубіжних країн. Так, за загальним правилом, державна влада в Азербайджані організована відповідно до принципу поділу влади. Згідно з ч. 2 ст. 8 Конституції цієї країни Президент є гарантом судової влади. Зазначимо при цьому,

¹ Сахаров Н.А. Институт президентства в современном мире. – М., 1994. - С. 97.

² Крутоголов М.А. Президент Французской республики. Правовое положение. - М., 1980. - С. 179.

що у відповідності зі ст. 10 і ст. 112 Основного закону виконавча влада належить Президенту Азербайджанської Республіки. Отже, виходить, що гарантом судової влади в Республіці виступає виконавча влада?

Президент України структурно не належить до системи виконавчої влади, тому розглянута ситуація надання Президентові Азербайджану статусу гаранта незалежності судової влади не є теоретичним непорозумінням для науки конституційного права України. Однак вважаємо правильним, що автори Конституції України формально не надали статус гаранта незалежності судової влади Президенту, оскільки, по-перше, за функціональними ознаками статус Президента тяжіє до включення його до виконавчої гілки влади, а по-друге, був би порушений принцип рівності гілок державної влади, тому що одна з них - судова - отримала б у особі Президента могутній засіб для захисту сфери своєї компетенції, тобто такий елемент системи стримувань і противаг, вищого від якого за статусом не може існувати. До того ж, як відомо, суди дуже часто вирішують спори між конкретними органами держави, які представляють ту чи іншу гілку влади. Знаючи, до якої гілки найбільш наближена природа президентських повноважень, поставимо закономірне питання: де запорука того, що Президент в якості гаранта незалежності судової влади буде діяти неупереджено і не буде тим чи іншим чином впливати на її діяльність?

В зв'язку з цим вважаємо, що припис ч. 1 ст. 126 Конституції України, у відповідності з яким незалежність і недоторканість суддів гарантуються Конституцією і законами України, відповідає реаліям державно-політичного життя нашої країни і в сукупності з іншими положеннями Основного Закону, викладеними вище, є достатньою передумовою гарантування незалежності судової влади в Україні.

Реалізуючи свій статус гаранта додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, передбачені ст. 102 Основного Закону, Президент повинен сприяти налагодженню функціонуванню відповідних механізмів забезпечення та дотримання цих прав і свобод, а в необхідних випадках – їх поновленню. Тому гіпотетично допустимою є ситуація, коли глава держави може виступити в якості позивача в суді загальної юрисдикції, захищаючи права та законні інтереси будь-якої фізичної особи чи групи осіб (ст. 55 Конституції України). Такий варіант використання своїх повноважень Президентом України стане актуальним у випадку, коли він не зможе звернутися до Конституційного Суду України. Ст. 14 Закону "Про Конституційний Суд України" встановлює, що до повноважень Конституційного Суду не належать питання щодо законності актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, а також інші питання, віднесені до компетенції судів загальної юрисдикції.

Відповідно до п. 27 ст. 106 Президент України здійснює помилування. Право помилування традиційно відноситься до повноважень глави держави. Як зазначає німецький конституціоналіст К. Шлайх, воно дозволяє повністю чи частково

**ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ І СУДОВОЇ ВЛАДИ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

відмінити санкції, що мають законну силу, змінювати їх чи призупиняти виконання.¹

Президенти країн колишнього соціалістичного табору також володіють правом помилування, уточнення суті якого, за деякими виключеннями, конституції не проводять. Так, Президент Естонії у порядку помилування “звільняє засуджених на їхнє прохання від відбуття покарання або пом’якшує покарання” (ст. 78 Конституції). Основний закон Словаччини наділяє Президента правом пом’якшувати вироки, винесені кримінальними судами, видавати наказ про припинення або про відкладення кримінального переслідування чи його скасування (ст. 102). А в ст. 62 Конституції Чехії передбачено положення про те, що Президент республіки скасовує та пом’якшує покарання, накладені судами, наказує не розпочинати кримінального переслідування, а якщо його було розпочато, наказує його припинити, а також скасовує попередні вироки.

В деяких постсоціалістичних конституціях накладаються певні обмеження на здійснення президентами відповідного повноваження. Зокрема, Президентів Латвійської Республіки належить право помилування злочинців, стосовно яких судовий вирок набув чинності. Проте це правило не поширюється на випадки, в яких закон передбачає інший порядок помилування (ст. 45). В Польщі помилуванню не підлягають особи, засуджені Державним судом (ст. 139 Конституції).

В Угорщині повноваження Президента на здійснення акту особистого помилування вимагає контрасигнації прем’єр-міністра або уповноваженого міністра (ст. 30/А Конституції). Вірогідно, така схема запозичена з Конституції Франції, яка передбачає контрасигнацію президентських актів помилування міністром юстиції. Цікаво, що деякі французькі конституціоналісти ставлять під сумнів доцільність такого положення, зазначаючи, що контрасигнація в цьому випадку - чиста формальність, оскільки помилування є особистою прерогативою Президента республіки. До того ж, незважаючи на контрасигнацію, відповідальність уряду перед парламентом за здійснення акту помилування не допускається.²

Діюче законодавство України не уточняє, на які види покарань поширюється право помилування. Однак безспірним є те, що це право є особистою прерогативою Президента, оскільки президентський акт про помилування не потребує контрасигнації міністром юстиції, як це вимагається, скажімо, у Франції. Тут право помилування також поширюється на всі види покарань і здійснюється главою держави після консультацій з Вищою радою магістратури. Але думка Ради ні до чого не зобов’язує президента, який залишається повністю вільним у своєму рішенні.³

¹ Государственное право Германии: в 2 т. - Т. 1. - М., 1994. - С. 224.

¹ Див: Серебренников В.П. Конституционное право Франции. - Минск, 1976. - С. 73.

³ Крутоголов М.А. Вказана праця. - С. 183.

На виконання зазначеного повноваження Президент України своїм Указом від 12 квітня 2000 року затвердив Положення про порядок здійснення помилування. В п. 2 цього нормативного акту зазначено, що помилування засуджених здійснюється у вигляді заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк, повного або часткового звільнення від відбування як основного, так і додаткового покарання, заміни покарання або його невідбутої частини більш м'яким покаранням.

Суттєвим повноваженням Президента України, пов'язаним із здійсненням судової влади, є його право звернення до Конституційного Суду України з метою вирішення останнім питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим (ст. 150 Конституції). Проте на практиці важко уявити собі, що Президент звертається до органу конституційної юрисдикції з метою перевірки конституційності своїх же актів, але відповідний припис ст. 150 Основного Закону теоретично це допускає.

У свою чергу зазначена стаття Конституції визначає коло суб'єктів, які наділені правом звернення до Конституційного Суду з метою вирішення ним питань про відповідність Конституції України (конституційність) актів Президента України (поряд з актами, перерахованими вище). До нього включені: не менш як 45 народних депутатів України, Верховний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

Поряд із вирішенням питань, передбачених ст. 150 Конституції, до повноважень Конституційного Суду України відноситься надання висновків щодо відповідності Конституції міжнародних договорів, укладених з іноземними державами. Такі висновки даються лише стосовно чинних міжнародних договорів, тобто тих, які продовжують діяти, незалежно від часу їх укладення.

До повноважень органу конституційної юрисдикції відноситься також розгляд питань про відповідність Конституції України міжнародних договорів, що підготовлені для укладення і вносяться відповідно до ст. 9 Конституції України до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість (ратифікації) (ст. 151 Основного Закону).

Правом звернення до Конституційного Суду України в зазначених випадках користуються лише Президент України та Кабінет Міністрів України. Інші суб'єкти конституційно-правових відносин, в тому числі народні депутати України, такого права не мають. Це можна пояснити тим, що глава і уряд Української держави займають особливе місце у механізмі здійснення зовнішньої політики. Зокрема, Президент здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України (п. 3 ст. 106 Конституції України), а Кабінет Міністрів забезпечує державний суверенітет, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави (п. 1 ст. 116 Конституції України).

Як видно з зазначеного, Президент України і Кабінет Міністрів України здійснюють всю підготовчу роботу по ратифікації міжнародних договорів; дані

**ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ І СУДОВОЇ ВЛАДИ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

органи державної влади є найбільш компетентними в питаннях їх укладення. Тому в разі виявлення розбіжностей між договором, поданим на ратифікацію, і Конституцією України, договір має надсилатися Президентом або Кабінетом Міністрів до Конституційного Суду для одержання висновку щодо його відповідності Основному Закону.

В той же час єдиний орган конституційної юрисдикції України уповноважений розглядати питання щодо конституційності правових актів Верховної Ради, Президента або Кабінету Міністрів про набрання міжнародними договорами чинності для України відповідно до п. 1 ст. 13 Закону “Про Конституційний Суд України” за конституційним поданням суб’єктів, визначених у ст. 40 цього Закону. При цьому під час розгляду справи щодо конституційності будь-якого з вищезазначених правових актів Конституційний Суд України одночасно дає висновок щодо конституційності міжнародного договору України, що набрав чинності за цим правовим актом (ст. 89 Закону “Про Конституційний Суд України”).

Формами звернення до Конституційного Суду є конституційне подання і конституційне звернення. Президент України є суб’єктом права на конституційне подання і конституційне звернення серед інших суб’єктів, вказаних у ст. 150 Конституції України. При цьому Закон України “Про Конституційний Суд України” від 16 жовтня 1996 року, деталізуючи положення цієї статті Конституції, розрізняє конституційне подання з питань прийняття рішень Конституційним Судом і конституційне подання з питань дачі висновків Конституційним Судом. Відповідно до ст. 40 зазначеного Закону Президент є суб’єктом права на конституційне подання з питань прийняття рішень Конституційним Судом у випадках, передбачених п. 1 ст. 13 цього Закону, тобто стосовно визначення конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента та Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Водночас ст. 41 Закону “Про Конституційний Суд України” визначає Президента в якості суб’єкта права на конституційне подання з питань дачі висновків Конституційним Судом України у випадках, передбачених пунктами 2 і 4 ст. 13 даного Закону, тобто щодо визначення відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради для надання згоди на їх обов’язковість, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України.

Закон “Про Конституційний Суд України” прямо не вказує на Президента як суб’єкта права на конституційне звернення з питань дачі висновків Конституційним Судом щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина. Однак таке право глави Української держави можна трактувати як різновид його повноваження звертатися до органу конституційної юрисдикції із зверненням про необхідність тлумачення Конституції та законів України. Не менш важливою підставою інтерпретації Президента в якості суб’єкта вищевказаного

права є норма ст. 43 Закону “Про Конституційний Суд України”, яка визначає суб’єктом права на конституційне звернення з питань дачі висновків Конституційним Судом у випадку, передбаченому п.4 ст. 13 цього Закону, фізичних і юридичних осіб.

Тут буде доречним вказати на особливу роль Президента України як державного органу, уповноваженого робити конституційне звернення до Конституційного Суду стосовно офіційного тлумачення Конституції та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина. Саме таке право звернення до єдиного органу конституційної юрисдикції глави Української держави повинно бути одним з провідних засобів реалізації його статусу як гаранта додержання прав та свобод людини і громадянина, зафіксованого в ст. 102 Основного Закону.

Розкриваючи характер правових зв’язків між главою Української держави і Конституційним Судом України, слід звернути увагу і на питання соціального призначення діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції. Виходячи з формальних компетенційних ознак, суть такого призначення можна було б визначити як вирішення питань відповідності законів та інших правових актів Конституції і надання офіційного тлумачення Конституції та законів. Однак враховуючи аналіз практики Конституційного Суду, можна стверджувати, що актуальним є вирішення ним юридичних за формою і політичних за змістом спорів між вищими органами держави, котрі уособлюють і репрезентують законодавчу і виконавчу владу. Тим самим Конституційний Суд змушений виступати у ролі арбітра в спорах, котрі здебільшого стосуються питань розмежування компетенції.¹

Правовою основою зазначеної діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції України є положення норм глави 10 Закону “Про Конституційний Суд України”, яка носить назву “Особливості провадження у справах щодо конституційності правових актів, що викликають спір стосовно повноважень конституційних органів державної влади України, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування”.

Підставою для конституційного подання є наявність спору стосовно повноважень вказаних органів, якщо один із суб’єктів права на конституційне подання, визначених у ст. 40 Закону “Про Конституційний Суд України” (Президент, не менше як 45 народних депутатів, Верховний Суд, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим), вважає, що правові акти, якими встановлено повноваження зазначених органів, не відповідають Конституції України. У резолютивній частині рішення Конституційного Суду дається висновок щодо конституційності правового акта,

¹ Шаповал В. Вказана праця. // Там само. - С. 51.

**ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ І СУДОВОЇ ВЛАДИ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

яким встановлено повноваження конституційних органів державної влади України, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування.¹

Найчастіше подібні спори виникають між Верховною Радою і Президентом, хоча парламент і не названий безпосередньо серед суб'єктів права на конституційне подання з питань прийняття рішень Конституційним Судом. А те, що таким суб'єктом визначені 45 народних депутатів (тобто десята частина конституційного складу єдиного органу законодавчої влади) свідчить, що відповідні спори є різними за своїм політичним змістом.

Відповідно до положень чинної Конституції України, Президент не наділений окремими повноваженнями арбітра у вирішенні спорів між владними структурами, як це фактично існувало протягом чинності Конституції України 1978 року зі змінами і доповненнями та Конституційного договору. Так, згідно з п. 7-2 ст. 114-5 Конституції України 1978 року зі змінами і доповненнями, Президент наділявся правом скасовувати акти Кабінету Міністрів України, акти міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади України, акти органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим у разі невідповідності їх Конституції і законам України та указам Президента України.

Це повноваження глави Української держави набуло ще більш широкого змісту в приписі п. 6 ст. 24 Конституційного договору, оскільки до числа актів, які могли бути скасовані Президентом, включалися і акти місцевих органів державної виконавчої влади. Більше того, відповідні акти перевірялися на відповідність не тільки Конституції, законам і указам Президента, але й розпорядженням останнього.

Зазначене повноваження глави держави несло подвійне "навантаження" в обсязі його компетенції. По-перше, воно давало можливість Президентові бути своєрідним арбітром між органами державної виконавчої влади, оскільки його повноваження вирішувати питання про відповідність Конституції актів цих органів державної влади фактично надавало йому право вирішувати питання обсягу компетенції останніх. А по-друге, Президент формально виступав у ролі органу конституційної юрисдикції, тому що був уповноважений вирішувати питання про відповідність правових актів органів державної виконавчої влади Конституції та законам України.

Тепер у відповідності з конституційною нормою глава держави також має право скасовувати акти Кабінету Міністрів України та акти Ради міністрів Автономної

У деяких постсоціалістичних країнах президенти мають право звернутися в орган конституційного нагляду задля перевірки конституційності того чи іншого закону, прийнятого парламентом і поданого на підпис главі держави. Очевидно і тут певну роль зіграло запозичення окремих конституційно-правових інститутів з

¹ Конституційне право України. За ред. В.Ф. Погорілка. К., 1999. - С. 570.

державотворчого досвіду розвинених західних демократій. Так, ст. 61 Конституції Франції 1958 року надала Президентові республіки право звертатися до Конституційної Ради з метою встановлення відповідності конституції прийнятих парламентом законів після того, як вони поступили на промульгацію.¹

Президент України, однак, не наділений Конституцією таким повноваженням. Вважаємо, що такий спосіб регулювання відповідного аспекту правового статусу Президента України є доцільним, оскільки він володіє досить потужним механізмом накладення вето на закони, прийняті Верховною Радою. Надання ж главі держави права звернення до Конституційного Суду з метою перевірки конституційності того чи іншого закону, прийнятого парламентом і поданого на підпис Президенту, приводило б до блокування законів, прийнятих єдиним представницьким органом народу.

Підсумовуючи аналіз правових аспектів взаємодії між главою держави і органами судової влади, зазначимо, що Президент України і органи судової влади не мають прямого впливу одне на одного. Їх взаємовідносини носять опосередкований характер, оскільки Президент України не може впливати на діяльність судової гілки влади, а лише організаційно бере участь у процесі формування суддівського корпусу, має право звернення до Конституційного Суду, може виступити в якості позивача в судах загальної юрисдикції, захищаючи права та законні інтереси будь-якої фізичної особи чи групи осіб. У свою чергу, такі органи судової влади як Конституційний Суд та Верховний Суд України уповноважені брати участь у конституційній процедурі усунення Президента України з поста в порядку імпічменту, виступаючи таким чином своєрідними гарантами стабільності державного механізму. Але головним завданням діяльності як Президента України, так і органів судової влади має бути ефективне функціонування системи захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, дотримання принципу верховенства права та законності в державі.

¹ Крутоголов М.А. Конституционный Совет Франции. Организация и правовые аспекты деятельности. - М., 1993. - С. 144.